

Dar vina era că nu gîndea. Trebuia să gîndească. Din regatul senzației, unde se trezise la viață, trecuse în regatul percepției, adică plecase, ca atîția alții, spre „școala cea mare a lumii“. Acum se simțea trimis spre școală pur și simplu. Mai e și ceva de învățat, nu numai de văzut și perceput cu simțurile, omule tînăr.

Capitolul III

POVESTEA INTELECTULUI

Așa trecem poate, cu toții, de la stări la lucruri și apoi la gînduri. Și este pentru orice om, mai ales pentru cel tînăr, un ceas curios în viață, acela cînd începe să gîndească. E ceasul mirării. Ai resimțit cîte ceva și ai crezut că ești sigur de senzațiile tale ; ai văzut cîte ceva și ai crezut, la fel, că ești sigur de impresiile tale. Acum te miri, căci vezi dintr-o dată, cu gîndul, *cealaltă* față a lucrurilor. Niciodată nu vei uita cum te-a surprins, întii, să vezi fața de *universalitate* din ele și să prinzi unitatea în diversitate, adică să gîndești. Acolo unde au văzut *întii* unitatea în diversitate, acolo rămîn cei mai mulți oameni : dacă au văzut-o în natura vie, în plante și animale, devin poate naturaliști sau judecă lumea ca naturaliști ; dacă o văd în forme și simboluri, matematizează ; sau dacă o văd în nebunia oamenilor, capătă perspectivă istorică. Doar omul practic ignoră că pune și el o unitate — persoana și interesele sale — în diversitatea vieții. Dar peste tot e o aceeași reducere a cîte unui divers la unitate, reducere care, dacă e conștientă, înseamnă *a gîndi*.

În fața vidului regăsit, omul cel tînăr de aci gîndea. Nu gîndea însă într-un plan ori altul, ci gîndea pentru

întregul vieții sale, primejduită o clipă. Și să vedeți ce lucruri curioase i-au apărut cînd a început să gîndească, și felul cum gîndul însuși avea să-l arunce în aventura cea mare a vieții.

În golul acela el trebuia să pună ceva : dincolo de senzații și de lucruri pure și simple, el încerca să vadă fondul mai general și adînc al lucrurilor, substratul lor real, așa cum îi apar intelectului lucrurile. Ce sînt lucrurile în ele însele ? Diversitatea lor, proprietățile acelea independente, se concentrează parcă într-o unitate, iar unitatea, ca un centru de forță, se dispersează într-o diversitate. Cu fiecare obiect din realitate ai în față un fel de forță, o forță curioasă, care de pildă pune pe lume toți cail aceștia ce vedem, cu diversitatea din fiecare, și în același timp îi ține pe toți în unitatea speciei cal. Toate lucrurile lumii îți apar că au cînd tendința de a se diversifica și mai mult, cînd pe cea de a se strînge în unități — de parcă ar fi două forțe ce se solicită reciproc : una ce tinde să arate cît de mult rezistă forța-cal să se diversifice, alta ce vrea să arate cît de mult pot cail lumii să fie una.

Omul ce începea să gîndească se opri o clipă : unde se petreceau lucrurile acestea, iarăși : în lumea din afară, sau în capul său ? I se păruse că în lumea din afară ; acum avea impresia că mai degrabă în gîndul său. Dar trebuia să le corespundă ceva în afară. Desigur, nu el cunoștea lucrurile pînă la capăt, dar trebuia să presupună ceva, un fond intim în lucruri, o lume ca și „suprasensibilă“, ca să-și explice asta. *Unele* sînt lucrurile pe care le vedem, altele sînt lucrurile în sine, așa cum nu le cunoaștem. — În acest ceas el înțelegea cum anume se întîmplă atît de des că intelectul duce pe unii oameni la ideea existenței unei forțe tainice în lume ; că exercițiul gol al inteligenței poate fi solidar cu mărturisirea de neștiință, sau alteori cu ocultismele mai joase sau mai ridicate. Își reveni atunci, spunîndu-și că nu cunoaște fondul intim al lucrurilor pentru că, poate, nu e nimic de cunoscut.

Ce cunoștea el din lucruri îi ajungea. Toată problema era să reducă deosebiriile dintre lucruri, sau dinăuntrul lucrurilor, la principiul lor de unitate. Dar ce altceva face „știința“ ? nu reduce ea tot timpul deosebiriile — de pildă deosebiriile dintre plantele acestea variate — la

unități ? nu caută ea legile lucrurilor și nu ține legea; în general, tocmai de expresia unei deosebiri ce s-a redus ? Atunci era absurd să caute forțe oculte în lume și o ordine suprasensibilă, cînd știința venea atît de frumos să-i arate că fondul intim al lucrurilor e legea lor și că orice lege este imaginea stabilă a fenomenelor instabile din lume.

În vidul vieții trebuia așadar să pună *legile*. — Învață ce e lumea, omule, și pe urmă ai să vezi că nu mai ai crize, cel puțin crize de cunoaștere. Supune-te la ce a acumulat, de atîtea secole, omenirea și maturizează-te odată cu ea. Pe urmă stăm de vorbă.

Așa făcu omul cel tînăr, adîncindu-se mult timp în studiul legilor. Cîte legi și ce bucurie să găsească peste tot legi : legi ale materiei și ale vieții, legi ale cuvîntului și ale faptei, legi peste tot, aproape un haos al legilor. Era momentul să caute o lege ; iar în cîte un plan, cum era cel al lumii fizicale, o afla : era de pildă legea după care și căderea corpurilor, și mișcarea astrelor, cu legile lor particulare, țin de o expresie unică, atracția universală a lui Newton.

Dar ce exprimă faptul că toate se atrag ? Ce exprimă o asemenea lege unică ? Exprimă doar legitatea în genere. Omul ar fi voit o lege unică din care să le poată scoate pe toate celelalte, determinate cum sînt. I se dă însă o lege care nu deschide către legi, ci doar le învăluie. Legile științei așa sînt : unificări tot mai vaste și abstracte, care nu mai intră în inima lucrurilor. Vreți să unific deosebirile ? pare a spune știința. Iată, le unific. Și o face atît de bine încît pînă la urmă nu mai există nici un fel de deosebiri. E ca și o forță unică îndărătul lucrurilor — materie, energie, atracție universală — totul fiind una în fond.

Dar poate că asta și este explicația științifică, își spuse omul tînăr. Noi vedem deosebiri, dar ele nu sînt în fond deosebiri. Vedem unele lucruri într-un fel, dar ele sînt în fond altceva. „Nu știam că asta e asta“, e formula oricărei explicații științifice. Nu știam că apa e hidrogen și oxigen, nu știam că animalul acesta și cu celălalt fac parte din aceeași clasă. Și așa fiind, „explicația“ dă socoteală mai mult de mișcarea ce se petrece în capul nostru decît de mișcarea din lucruri. *Oamenii* sînt cei care nu

știu cum sînt lucrurile, în fond. Le explică și atunci se împacă. Nu spusese despre lucruri că de fapt sînt legi calme, legi stabile, în instabilitatea aparentă ?

Și iarăși omul cel tînăr, ceva mai maturizat acum, se trezi readus de la lucruri la propria sa conștiință, cum i se întîmplase de cîteva ori pînă acum. Iarăși trebuia să facă dreptate lumii și să înțeleagă că mișcarea nu putea fi doar în mintea sa, ci era și în lucruri ; că legea intimă a lucrurilor nu poate fi stabilitatea, ci dimpotrivă instabilitatea, ca și deosebirea la nesfîrșit, o infinitate ce, întocmai singelui, circulă în întreg universul și pune pe lume totul. În *lucruri*, nu doar în mintea sa, legea lui „nu“ e mai tare decît legea lui „da“, contradicția decît identitatea și infinitatea deosebirii decît cea a indistinției. Viață, asta trebuia să vadă peste tot.

Infinitatea aceasta îl întîmpinase de la început, de fapt. Sentimentul de vid al vieții, ce oare i-l dădea decît infinitatea cazurilor ce se repetau, nedeterminarea lucrurilor, ființa lor goală ? Dar intelectul venise să încercuiască infinitatea și s-o vadă drept *intimitate* a lucrurilor. Ai sentimentul, cînd gîndești lumea, că există un sîmbure de posibilități infinite peste tot, și lumea îți apare ca un joc de forțe în continuă expansiune și contracțiune, un joc pe care explicația științifică vine să-l pună în lumină. Cu explicația, însă, trebuie să tinzi să te așezi în inima lucrului, să vezi cum arată el, nu din afară, ci dinăuntru ; cum își arată sieși, cum sînt lucrurile *dacă ar avea conștiință de sine*. Căci doar conștiința de sine suportă intimitatea, doar „eu“ sau ceva ca el poate fi orice, fără a înceta totuși să fie eu.

Și atunci, tînărul înțelese lucrul acesta, pe care nici un om de știință nu-l acceptă la prima vedere și care totuși e de un tulburător adevăr : că prin intelect noi căutăm să cunoaștem lucrurile *după modelul conștiinței de sine*, adică dinăuntru ; că descriind lumea descriem cum este, de fapt, conștiința de sine sub chipul lucrurilor. În ele vedem povestea conștiinței de sine ca forță, ca lege și apoi ca infinitate intimă ce se desface în afară. Nu e întreaga noastră știință o mitologie a intelectului, în care căutăm demiurgul suprem, materia sau substanța aceea ultimă care să poată spune : eu sînt tot ce este ? eu sînt

eu peste tot ? De aceea ne și place atât de mult explicația științifică : e ca și un dialog cu noi înșine sau cu ceva de ordinul nostru.

Întocmai tinărului egiptean antic care, trecînd toate treptele inițierii, ridică ultimul vâl și se vedea îndărătul lui *pe sine*, omul cel tînăr, care pornise în urmărirea vidului vieții, vedea peste tot ceva de ordinul său ; se vedea pe sine, odată cu viața infinită cu tot. Nu senzațiile, nu lucrurile, nu legile intelectului pot umple vidul vieții. Vidul vieții îl umple doar Viața.

CONȘTIINȚĂ DE SINE

Capitolul IV

EU ȘI LUMEA. MĂRILE CALDE ALE VIEȚII

Cititorul care a urmărit pînă aci povestea omului ca toți oamenii a văzut că nu i se întîmplase nimic deosebit, decît că, prin experiență și gîndire, se maturiza pas cu pas. Acum însă va afla că i se întîmplă ceva cu totul neașteptat : că se cufundă în Viață. De unde adevărul îi fusese ceva străin și rece, acum adevărul era cu *el* cu tot. Și de unde se înălța în sfere tot mai abstracte, cu cunoașterea, se văzu dintr-o dată pătruns de ceva cald și apropiat, ca sîngele. Își revenea, ca dintr-un peisaj de planetă moartă — peisajul acela vast și stins în care trăiesc aproape toți oamenii — și i se părea că se naște, odată cu lumea, în mările calde ale vieții. În același timp presimțea născîndu-se istoria ; căci de la conștiința de sine, poate, începe istoria, iar ce avea să i se întîmple lui, de acum înainte, se întîmplase cu adevărat în lume.

Închipuiți-vă un om care ar uita dintr-o dată cine este, unde este, și ar aluneca pînă la fund în *amintirea umanității*. Așa era omul acesta ca toți oamenii care, pornit să înțeleagă vidul vieții, întîlnea Viața — și odată cu ea începuturile. Refăcea etapele umanității ca în vis. Dar nu era chiar un vis, adăugăm noi cei care îi istorisim povestea, căci în prezentul său trăit, chiar, cîte o atitudine de viață, a sa ori a altora, avea să corespundă fiecărei etape prin care trecea de acum înainte.

Acum se simțea una cu Viața, așa cum un prunc se simte una cu maica lui. Certitudinea sa de sine era cu adevărul vieții. Atît de adînc se prăbușise în viață încît regăsea ceva din intimitatea originară, din Eros-ul acela despre care cei vechi spuneau că stă la începutul lucrurilor, ca o zeitate mai veche decît toți zeii.

Înlănțuit cu Viața și cufundat în fluiditatea ei, participa la durata ei, la timpul acela pur în care, ca într-un mediu general, capătă consistență și apoi se destramă toate lucrurile lumii. În mările calde ale vieții și timpului ne ivim și pierim cu toții. Și totuși, viețuitorul se simte independent, căci el apare ca o altă unitate în unitatea vieții și a timpului. Individualitatea vie se cufundă în viață, dar viața se încheagă în cea dintîi. Iar individualitatea are independență și aduce discontinuitate, în plină dependență de continuitatea vieții.

Omul se *desprindea* așadar, ca orice ființă individuală, din mările vieții, în care totuși nu înceta să fie prins tot timpul. Se ridica acum împotriva substanței generale, care e viața, și începea s-o consume, s-o desființeze, hrănindu-se din ea și tăgăduindu-și astfel substanța proprie. Viața pune pe lume insul, iar insul organic distruge cît poate din substanța vieții. Ca să se afirme pe el? Nu, pînă la urmă ca să afirme *tot viața*, reintrînd în continuitatea ei și punînd pe lume, prin procreație, o altă individualitate vie. Acesta e ciclul vieții, unul care se reface statornic și prin care insul în același timp dezmente viața și îi face dreptate. Iar la fel, viața îl dezmente pe el și îi face dreptate. În acest sens, nu vei mai putea spune că sînt două laturi distincte pe lume, seria întruchipărilor individuale de o parte, și procesul de viață pur de alta. Întruchipările individuale nu apar *în* viață, ci sînt viața însăși, viața solidară cu făpturile ei individuale, viața sub chipul genurilor mari, precum genul vegetal și animal. Iar omul însuși nu e, în primul său ceas, decît gen, exemplar generic.

Cit de jos își reîncepea cariera omul ca toți oamenii ! Se regăsea acum în umanitatea elementară și în ceasul omului primitiv. Să fie om ? să fie încă în animalitate ? Simțea că reîncepe să fie om, de vreme ce se trezea o conștiință de sine în el. Dar, ca și la animal, singura sa afirmare era, în acest ceas, *dorința*, ca mișcare intimă a celor vii, adică deopotrivă foame și eros ; năzuința de a-și asimila lucrul, nimicindu-l și consumându-l, sau cea de a te identifica lui, îmbrățișându-l. Numai prin dorință — și nu există oricând oameni doar ai dorinței ? — el se adevărea acum, desființînd și însușindu-și în dreapta și stînga lucrurile. Căci lucrurile îi păreau, în acel ceas, a nu avea existență independentă.

El însă, cel care le desființa, avea ? Așa credea o clipă, și apoi vedea că atîrna și el de ele : dorința i se refăcea, așa cum se reface foamea, și cu ea se refăceau și lucrurile. Nesațul dorinței o face să fie interminabilă ; sau, dacă e sațietate în împlinirea ei, nu e și satisfacție adevărată, împăcare. Te saturezi, dar nu te liniștești cu adevărat.

Căci ești om, și dacă în tine conștiința de sine reduce totul la dorință, dorința ta de om vrea mai mult decît lucruri sau existențe ce se lasă negate, desființate, pe care deci să le ai „la dispoziție“ chiar cînd sînt fructe la care nu ajungi sau animale pe care nu le poți vîna. Ai vrea ca dorința ta să poarte asupra unor existențe *care să dozească și ele*, să nege și ele ; ba mai mult încă, să le obții, nu existența lor ca atare, ci dorința lor. Cu foamea, de pildă, nu dorești să fii tu însuși dorit. În schimb, cu deschiderea ta de om către alți oameni dorești să fii dorit.

Și abia acum simțea că redevine om cu adevărat. Dorea să fie dorit, adică dorința sa purta asupra altor dorințe, pe care le voia întoarce asupra-i. Dorea să fie recunoscut de seamănu-l său. Dorea întîlnirea cu celălalt. Dragostea ? Prietenia umană ori cosmică ? Poate, fără să știe, încluz-tarea aceasta extremă, care e *dușmănia*.

Așa începe biografia adevărată, cea neștiută, a omului ca toți oamenii : cu dușmănia.